

Чыбыкова Э.П.

«СОНОР» ООНЬУУГА ХОМУУРУНЬУК

Үөһээ Бүлүү 2015с.

«Сонор» оонньууга уһуйарга иитээччилэргэ,
төрөппүттэргэ аналлаах көмө хомуурунньук.
«Сонор» оонньууга тренер Чыбыкова Э.П. «Сонор»
хамсаныылаах оонньууларыгар саҥа ньымалара
киирдилэр.

Хомуурунньугу бэлэмнээтэ Үөһээ Бүлүүтээ5и 2 №-дээх
«Теремок» о5о саадын физкультура5а инструктора
Чыбыкова Эльвира Петровна

Ийнээбитэ

- ❖ Кирии тыл
- ❖ Хамсанылаах ДИП «Сонор» ооньутугар эБэрдэ тыллар
- ❖ Сонор остуоруйа дойдутугар
- ❖ Ес хобоонор
- ❖ Сонор уонна фольклор
- ❖ Блиц ыйытыылар
- ❖ Бэйэни билииннэриилэр
- ❖ Хамсанылаах Сонор ооньуу дьарыктара

Кирии тыл

Билигин үерэх систематыгар ФГОС ирдэбилинэн о5ону сайыннарар боппурус сытыытык турар. Олох хардыытын тэцинэн, инники кэнчээри ыччаппыт сайдыахтаах, олоххо эрдэттэн бэлэмнээх буолуохтаах. Онон о5ону кыра эрдэбиттэн ейу сайыннарар оонньууларынан уьуйуу улахан суолталаах. Ейу сайыннарар оонньуулар о5о толкуйдуур дьо5урун, дьулурун, ейге оцорон керер дьо5урдарын сайыннараллар. Ол курдук сонор оонньуу кеметунэн о5о толкуйдуур дьо5урун сайыннарар, тыл саппааьын байытар, бэйэ-бэйэ5э бол5омтолоох буоларга иитэр сыаллаах улэлибин. Сонор – ей экирэтиилээх оонньуу о5ону ейун сайыннарар, уус-уран айамньылары, тулалыыр эйгэни билиьиннэрэр, кэрэ5э уьуйар, эти-сиини чэбдигирдэр, ебугэлэрбит дьарыктарын билиьиннэрэр, сиэри-туому тутуьалларыгар үерэтэр. Маны таьынан сахалыы сиэргэ-майгыга иитиигэ ордук суолталаах. Ебугэлэрбит са5аттан иитиллэн кэлбит булугас мындыр ейдере, тулуурдара, дьулуурдара, сатабылбыллара, кырдыксыттарара бу Сонор оонньуутугар кестер. О5ону сайыннарыыга сепке соруктары туруоран, былааннаан улэлээтэххэ, инники кэнчээрибит билиитэ-керуутэ кэциэ, культурата да үрдук буолуо этэ. Онон Сонор – ей экирэтиилээх оонньуута о5ону үерэтэргэ, талаанын эрдэ арыйарга мацнайгы хардыы буолар. Бу хомуурунньук иитээччилэргэ улэлэригэр кемелеех, тирэх буолуо.

Хамсаныылаах ДИП «Сонор» оонньуутугар эБэрдэ тыллар

ЭБэрдэ тыллар:

- Дьикти сонун оонньууну
ЖИПТО сонор оонньууну
Оонньоох кунду доБоттор!
Уруй буоллун эьиэхэ
Булугас ейдеехтерге,
Тиич мэйиичээннэргэ!
Айхал буоллун эьиэхэ
Алыптаах оонньууну сэцээрээ
БилсиэБиц, оонньооБуц,
Куех хонууга куен керсүеБуц,
СомоБолоьооБуц, сайда туруоБуц!

Капитан: «Биьиги ааппыт»

«Булугас ейдеех, сымса быьый, сытыы-хотуу
уоланнар буолабыт»

«Биьиги девизпит»

«Ким кыахтаах, ол кыайдын, ким сымса, ол
баьыйдын.»

Э5эрдэ:

«Хамсаныылаах сонор оонньууга

ЖИПТО кэрэ курэ5эр

Бугуццу кун урдук аатыгар

Тэриллит туьулгэ5э

Кэлбит бары кыттааччыга

Э5эрдэбитин этэбит: «уруй-Айхал!»

ЭБэрдэ:

- Кыахтаахтан кыахтаахтар

Уоланнар куустээхтэр

Уоланнар хорсуннар

Уоланнар тургэттэр!

Сонорбут күрэБэр

Кыайыыга дьулууру

Сонордьут саталын

Барытын баьыйыц!

Урдуктэн урдуккэ

Дабайан тахсыаБыц

Уерууну кетууну

Уксэтэ туруоБуц!

Сонун ооньуу «сонору»

Сэргэстээн олон
Сонордоён ооньуох.
Бастакынан –мин хаамыым
Иккибинэн-эн
Ким кыахтаах,ол кыайыа
Кыайыыны аБалыа.
сонун ооньуу сонору
үйэлэргэ ооньуохха
кырдыаБастыын эдэрдиин
бары бииргэ буолуохха!

СОНОР ОСТУОРУЙА ДОЙДУТУГАР «САЬЫЛ УОННА БЕТУУКТЭР» (СОНОРДЬУТ ОСТУОРУЙАТА)

Арай биирдэ албын саьыл, аччыктаабыта
бэрдиттэн

Алаас уцуор еттуттэн, бетуукчээннэр
сацаларын истибит.

Уемэн-чүемэн уктэнэн, баарын биллэрбит.

Бетуукчээннэр аймана туспуттэр:

«До5ор до5орун алдьархайга хаалларбат,
бары куотуо5уц» - дэспиттэр.

Онуоха саьыл обургу:

«Икки куоба5ы экирэтиэц да, хайатын да
тутуоц суо5а!

Биирдии-биирдии тутуохха!»- диэн
сацалаах буолбут.

Онтон салгыы бетууктэр субэлэьэн

бараннар уруе-тараа ойбуттар.

Түекун саьыл обургу, албын санаата

киирэн:

«Мин кэьибин эьиэхэ сиэмэ а5аллым,
Кыайбакка нэьиилэ иьэбин, кемелеьуц!»

Саьыл албынын билэннэр, бетууктэр

хахаара туспуттэр:

«Албын тыл муеттээ5эр минньигэс,
киниттэн ыраах куотуо5уц!»

Онуоха «кутта5ас кулугуттэн куттанар».

«Куотан эриц син-биир тутаттыам!»

Сытыы сымса буоламмын сыбдыгыраччы
сырсыа5ым!

Оччо сацаны истэннэр, бетууктэр тэлиэс-былаас дайбаатылар:
«Атас туьугар, атах тостор» атаьы хаалларымац, тургэтээц!
«Сылдьыбыт сыыьы булар» биир бетуугу туттум ээ.
Тукун туеьун метес гынна.
Уксэ- дьүүлэ биллибэт улугэр буолла.
«сацарыац иннинэ санаан кер, оцоруоц иннинэ толкуйдаа»
Бетууктэр улахан толкуйга тустулэр.
«ким улэлиир, ол аьыыр - туттумахтаьан хаалыахха»
-диэт саьыл кутуруга куйбарыс гынан хаалла.
«кырдьабаьы хааьахха хаалыы сылдьан субэлэт».
- диэн мээнэбэ эппэттэр, убайбыт субэтин тутуьуох.
«Албын-албын атастаах, тукэй-тукэй дьуегэлээх»
-диэн миигин этэн эрдэхтэрэ, саьа сытан соьутуохха.
«Эрэйдээх этигэс, муцнаах булугас», керуц аан аьабас.
Куоттубут, «ким элбэх добордоох, туюхтан да хотторбот!».

Куоска

Чуор куоска буоламмын
Уемэн-чуемэн уктэнэн
Куоттарбакка туттум
Куолайыкпар уктум.

Кутуйахтар

ЧоБулулччу кереммун
Чобугуруу туьэбин
Харацаттан тахсаммын
Хачыгырыы туьэбин
Сэрэнээхтээн сэрбэнэн
Сэрэммитэ буолабын
Сытыы-сымса буоламмын
Сыбдыгыраччы сырсабыт.

«Бере уонна куобахчааннар».
(хобьоон)

Арай биирдэ тыаттан
Аччык тор5он беречеен,
Олоп-чороп керуелээбит,
Туора-маары салбаммыт.
Сытыр5алаан тицсирийбит
Иннин диэки халбацнаабыт.
Кырпай хаарбыт кэриэтэ,
Куобахчаана до5оттор
Сэрэнээхтээн сылдыахтаац
Сэрэппэтэ диэйэ5ит.
Аьыы тиистээх беречеен
Аьыытыгар хаптарыац,
Ал5ас киирэн биэримээр
Адьас куотаар атаьым,
Уца-хацас керуелээн,
Уолуйбакка куотаахтаац

Ес ховооннор:

Утуе санаалаах кийни дьон себулуур
Чэнчис о5о тургэнник улаатар,
доруобай буолар.

Сатабаты уерэт, билбэти ейдет.

Санаа холбосто5уна, субэ
тумулуннэ5инэ, кыайтарбатах
кыайыллааччы.

Ас халлаантан түспэт.

Куьуццу кийи кулбутунэн, сааскы кийи
салбаммытынан. Аска естуйумэ, ас
ааттыа суо5а.

оттон кийи уйата – дьиэтэ буолар.
Кун сирэ кунду.

Дойду сурахтаах, алаас ааттаах.

Ким до5ордоох- ол дьоллоох.

Кийи до5орун алдьархайга
хаалларбат.

Эйэ5эс кийи элбэх до5ордоох.

Атас туьугар атах тостор.

Кийиргээццин кирсиц быстаарай.

Ас олох тыына, сепке абааьын чэгиэн
чэбдик олох терде.

Сурэ5э суох суус субэлээх.

Эьэ ар5ахтаах, кутуйах хороонноох,

Эрдэ турбут чыычаах тумсун соттор, хойут турбут чыычаах хара5ын хастар.	Сыылла сылдьан сыар5а быатын быьар.
Кырдыа5астан субэтин, эдэртэн эрчимин.	Эрбэх урдугэр сэттэтэ эргийэр. Албын тыла муеттээ5эр минньигэс.
Бырааттыылартан эьэ да куттанар. Сатабыллаах сабыл са5алаах.	Ким улэлиир, ол аьыыр. Сугэ кыайбата5ын, субэ кыайар.
Отонноотоххо оцоойук да туолар. Элэйбити элиэ сиир, быралыйбыты бырдах сиир.	Кетер ецунэн, кьи ейунэн. Тиэтэйиэц да бытаарыац. Кьи иккитэ тереебет.
Сэнээбиккиттэн сэттэ5ин ылаайаххын. Муора миэхэ тобукпунан, халлаан хабар5абынан	Куех кеппе, куех сурэх. Иннин тымтыктанан кербут суох. Дьуьунун керен кьини сэнээмэ.

Сылдыбыт сыыьы булар, кердеебут
кемуьу булар.

Кырдык куннээ5эр сырдык.
Куескун эрдэттэн ерунумэ.
Мээнэ5э кыыырыма, эрдэ кырдыац.
Тыала суохха , мас хамсаабат.
Тот кьи тоцуй, аччык кьи амарах.
Норуот кууэ кемуел кууэ.
Ицсэтэ бэйэтинээ5эр улахан.
Кырдыа5аы хаабахха уга сылдьан субэлэт.
Уулаах балык быстыбат, дьонноох кьи тутайбат.
Икки куоба5ы экирэтиэц да хайатын да тутуоц суо5а.
Биир бэйэц биэс буолуоц суо5а.
Куттас кулугуттэн куттанар.
До5ор до5орун алдьархайга хаалларбат

БЫЪААРЫЫЛААХ ЕС ХОЪООННОРО

Сэнээбиккиттэн сэттэБин ылыац - Киьини эбэтэр атын тугу эмит дьуьунуттэн керен сэнээн баран, кимнээБэр да ордуктара буолан тахсар.

ДоБор доБорун алдьархайга хаалларбат - Киьи доБорун туьугар, ыарахан кэмигэр кемелеьере, кьыаллара кестер

Сүгэ кыайбатаБын, субэ кыайар- Субэ-ама улахан туьалаах, субэнэн араас ыарахаттары кыайыллыахтаах диэн ейдебуллээх.

СүрэБэ суох суус субэлээх - Улэттэн куотунар, хайа баБар албаьы туьанар.

Киьиргиибин диэн кирсиц быстаарай - Бэйэтин кыаБын билбэккэ аьара туттуу.

Муцнаах булугас,эрэйдээх этигэс -. санаа гына сылдьарын эттэБинэ чэпчиир.

Куускун эрэнимэ, сатабылгын эрэн - Анардас кууьунэн эрэ буолбакка туохха баБарар, сатабыллаах-ньымалаах буолуу.

Киьи куннээх, барык ыамнаах - Киьи хаьан баБарар утүеБэ-кэрэБэ тиксиэн сеп, балык ыамнааБын курдук киьи да ерегейдуур кэмнээх.

Албын киьи ус кулуктээх - Бэйэтин туьугар, наадыйдаБына бэрт буолар, учугэйн киллэрэр. Кэтэх санаатын ситиьэргэ туох баар албаьын барытын туьанар.

Таптыыр сүрэх таайыгас - ийэ оБото хайдах сылдьарын теье да кербетеБун, билбэтэБин иьин сүрэБинэн сэрэйэр.

СОНОР УОННА ФОЛЬКЛОР

Сонор оьуокайа

Обуокайдыр оьуокай
Эьикэйдир эьикэй
Хорсун хоодуот до5отторум
Сонор ооньуу хонуутугар
Сонордоьон сырсыа5ыц,
Суурэн –кетен ооньуо5уц,
Тургэн быьый атахтаахтар
Куотан биэриц береттен
Еркен ейдеех куобахчааннар
Еруу кыайыы аргыстаныц!
О5о аймах мустаммыт
«сонор» ооньуу хонуутугар
Ыьых ыьан кириэ5иц
Ырыа –тойук аргыстанан
Ыллаан-туойан биэриэ5иц
Обуокайдыр оьуокай
Эьикэйдир эьикэй.

ТААБЫРЫННАР

Кетердер, чыычаахтар:

Кэллэрбин эрэ кэпсиэм, теннербер терут
сацарыам суоҕа диир баар уу. (Кэ5э)
Тохсунньу тымныытыгар тоц тиити
торулатар баар уу. (тоцсо5ой)
То5ута тардуох тумустаах, батарыта
харбыах ба5ыыр тыцырахтаах, туун уеьугэр
кулэн куьугуруур баар уу. (мэхчиргэ)
Кун сирин кеччутэр кунду ырыалаах
Куерэли Эрилик баар уу. (куерэгэй)
Кун кыыьа куемэйигэр бэчээттээх уу.
(Сылгы чыычаа5а)
Со5уруу дойдуттан то5ус чохочу кэлбит
уу. (Туллуктар)
Халлаацца кугас былаат тэлээрэ сылдыар
уу. (Элиэ)

Саас аайы булуус сонноох кьи киьиргиир
уу. (тураах)

Иннэтээ5эр кыра тумустаах, сүгэтээ5эр
улахан тыастаах баар уу. (Тоцсо5ой)

Тырыбынас кынаттаах,
Чыбыгырыыр санаалаах

Туутун-тумсун оцостон

Мутук маска олордо.

(Чыычаах)

Ууттан куттаммат

Уунан устаахтыыр

Маатыр5аан сацарар

Туох буолуой о5олор?

(Кус)

ДЫИЭ КЕТЕРДЕРЕ

Саппыкылаах да, айанныт буолбатах,
Сарсыарда уьугуннарар да, будильник буолбатах *(Бетуук)*

ОБолорун барытын
Дьиэлэригэр ыцырар,
Саьархай туучээннэри
Кынатыгар саьыарар *(куурусса)*

Кыьыл атахтаах
От аьылыктаах.
Кинини кердуц да-
Куот кэннигин хайыспакка
(хаас)

Кыьыл тараахтаах,
Кыра атахтаах
Тула тумэр тойон
Тиэргэн а5ата баар уьу. *(бетуук)*

ХАМСЫЙР-ХАРАМАЙ

Хараца буоллабына хараба уоттанар, сырдык
буоллабына утуйа туьэр.*(Куоска)*
Куттаммыта эрэ куоска, манаммыта эрэ мааска,
соьуйбута эрэ сохсо баар уьу.*(Кутуйах)*
От-мас аьылыктаах ойуоккалыыр о5оннор баар
уьу.*(куобах)*
Еруутун ургуук, куруутун куттас баар уьу. *(куобах)*
Сьыыга сырбас баар уьу. *(куобах)*
Бекунуйэ-бекунуйэ буер сыата баар уьу.*(куобах)*
Ойуурга онолуйар баар уьу. *(бере)*
Албын о5онньор арбабаа аатырбыт.*(сабыл)*
Аьырын санаабатах аллан айах, ороспуойун эрэммит
улуу тукун баар уьу. *(бере)*
Тиит тирэхтээх тицсирики суурук баар уьу. *(тииц)*
Тииттэн тирэхтээх, таастан тайахтаах харыйа кыыба
кириэс туоьахталаах уьу. *(тииц)*
Ойуур устун дьэрэкээн тацастаах о5олор сырсаллар уьу.
(Мо5отой)

Сир анныгар итии болгуо сытар уьу. *(Эьэ)*
Кыьын кэллэ5инэ кыьалбата кыччыыр баар уьу. *(эьэ)*
Сайын тот, кыьын аччык.*(Эьэ)*

Икки титириги ильдэ сылдьар баар уьу.*(Таба)*
Сайын бороц, кыьын мацан баар уьу.*(куобах)*
Бадараацца буккуллар да, мабааьыцца сыаналаах баар
уьу. *(сибиинньэ)*
Ааттаах кыи атаба, дьоллоох кыи до5оро
Аан туерэй бухатыыр баар уьу.*(Ат)*
Самай улахан кыыл, умуруччу уктуур, арбабар түүлээх,
кыьыны ар5ахха атаарар, сайынын ойуурга бэйдиелиир
баар уьу.*(Эьэ)*

Кеп туулээх, бабаьыр тыцырахтаах,
Тыба суох сыбдыйар кимий? *(куоска)*

Уьун кутуруктаах, адаар муостаах,
Туерт атахтаах, атахтара туйахтаах.
Эмискэ тэьэ баран, мацыраан айдаарда-
Таайыц эрэ? *(ынах)*

БЛИЦ - ҮЙҮТҮҮЛЭР

«Тереебут дойдуг туунан тее билэБин»

1. Саха сирин киин куората? (*Дьокуускай*)
2. Сахалар быраабынныктара туох диэн ааттанарый? (*Ыьыах*)
3. Кыьыл кинигэБэ киирбит Саха сирин саамай кыраьыабай сибэккитэ? (*Сардаана сибэкки*)
4. Саха сирин саамай кунду тааьа? (*Алмаас*)
5. Олорор улууспут аата? (*Уеьээ Булуу*)
6. Уеьээ Булуу баьылыгын аата? (*Поскачин Владимир Семенович*)
7. Сайын кэлбитин ханнык кетер биллэрэр? (*кэБэ*)
8. Саас ханнык кетер мацнай кэлэрий? (*туллуктар*)
9. Кыьыл кинигэБэ киирбит Саха сирин саамай кыраьыабай кетере? (*кыталыктар*)
10. Кымыс иьэргэ кэрэ кестуулээх иьит. (*Чороон*)
11. Саха сиригэр саамай бедец туйахтаах кыыл? (*тайах*)
12. Туостан оцоьулар иьит аата? (*ЫаБайа*)
13. Саха сиригэр уунэр мааны мацан мас аата?
14. Биэ оБото туох диэн ааттанарый? (*кулунчук*)
15. Саха сирин саамай улахан еруьэ? (*Елуенэ эбэкээм*)
16. Ханнык сибэкки саас эрдэ уунэрий? (*Ньургуьун*)
17. АйылБабА хас эйгэ баарый? (*Салгын, уу, сир*)
18. Ейдеех кьиини сахалар туохха тэцнииллэрий? (*Тиуц мэйии*)
19. Сир харамайдарын аата? (*уен*)
20. Саха остуола? (*сандалы*)

21. Сахаларга Ытык мас ? (сэргэ)
22. Ынах сүеу турар сирэ? (хотон)
23. Таба сыар5ата? (наарта)
24. «Эьэ» харыс тылларын ааттаталаа. (кырдыа5ас, эьэкээн,тыатаа5ы)
25. Алмаастаах куорат? (Мирнэй куорат)
26. Кемустээх куорат? (Алдан куорат)
27. Кыьын тымныыга тебе5е кэтэр туулээх бэргэьэ? (Дьабака)
28. Сахабыт сирин Аар Дархан баьылыга кимий? (Е.А. Борисов)
29. Сахабыт сирин бастакы бирисидиэнэ? (М.Е. Николаев)
30. Сахабыт сирин былаа5ын уцнерун ааттаталаа. (куех ец, мацан, кыьыл, от кye5э)
31. Саха сиригэ былыр уескуу сылдыьыбыт кыыл аата? (Мамонт)
32. Саха Легендарнай геройа Кимий? (Манчаары)
33. Халыц тыаны атыннык туох дииллэрий? (Тай5а)

БЛИЦ ЫЙЫТЫЫЛАР

«Сонор» оонньууга аналлаах боппуруостар:

1. ДИП – диэн тугуй? *(Динамическая игра преследования- ей экирэтиилээх оонньуута.)*
2. Сонор оонньууну ким айбытай? *(Томский Григорий Васильевич)*
3. Сонор оонньуу хас сыллаахха айыллыбытай? *(1987 с.)*
4. Томский Г.В. псевдонима *(Тургэн)*
5. Сонор оонньууга хас ньыкаалаа5ый? *(8 ньыкаа, 2 сонордьут, 5 куотааччы)*
6. Сонор оонньуу тугу сайыннарарый? *(О5о ейе, толкуйдуур дьо5ура сайдар)*
7. Томский Г.В. туюх идэлээ5ый? *(Математика учуутала, писатель, художник, учуонай, физика-математической наука доктора, профессор)*
8. Сонор оонньуу 2013с хас сылын бэлиэтээтибит *(25сыла)*
9. Томский Г.В. ханна тереебутэй? *(Уеьээ Булуу Ороьу нэбилиэгэр тереебутэ)*
10. Билигин ханнык дойдуга олороруй? *(Франция)*
11. Биир ньыкаа хас очкону ыларый? *(3 очкону)*
12. Сонор оонньууга ньыкааларын кээмэйэ? *(Сонордьут кээмэйэ куотааччытты тегул улахан)*

БЭЙЭНИ БИЛИЙННЭРИЛЭР

Утуе кунунэн!

Дьобуннаах дьуллуур субэ,
Ытык мааны ыалдьыттар!
Кимтэн кииннээх
Хантан хааннаах
Уолугунан тыыммыт
Уол о5ото кэлэн
Кэпсээн кэккэлэтэн
Кэ5ийэн эрэр диир
Буоллаххытына
Уеьээ Булуу бeуелэгин
Утуе мааны ыалын
..... дьизэ кэргэттэрин
Кэтэьиилээх уоллара

..... Диэн буолабын.

Иллэц кэммэр
Сонун оонньоу «Сонору»
Сэцээрэбин, сэргиибин,
Себулээммин оонньоубун.
Бугуццу курэххэ
Ким кыахтаах, ол кыайдын!
Бары кыттааччыларга
Ситиьиилэри ба5арабын!
(сугуруйэр)

Неруен-нергуй!

Уруй-айхал!

Ытык-мааны Сахам дьоно!

Кулгаах-харах сэгэтэн

Истэ – билэ сэргэБэлээц,

Аатым миэнэ

Сааым миэнэ алта.

Сонор ооньууну себулуубун

Сэцээрэбин сэргиибин.

ТобуллаБас толкуйбунан,

Булугас да ейбунэн,

Сонору таптаан ооньуубун!

Бары кыттааччыларга

Ситиьиилэри баБарабын!

ХАМСАНЫЙЛААХ СОНОР ООНЬУУ ДЪАРЫКТАРА

Хамсанылаах Сонор ооньууга араастаан уларытан ооньуохха сеп. Холобура бу дъарыктарбар, билэр хамсанылаах ооньуу оруолларын туванан хобооннору аахтарыыны, ес хобооннорун миэстэтигэр сепке туттан хаамтарыыны, дъыл кэмнэрэ-боппуруостаах ооньууну киллэрдим. Ону табынан атах былчыцнарын эрчийэн ыстаныыны, кылайыыны, кымырдаБас хаамыытын туваняхха эмиэ сеп. ОБолору доБордуу сыбыацца иитэн Быраабылатын эмиэ уларытан, сонордъут таарыйдаБына куотааччы туран хаалар, онтон атын куотааччы кэлэн таарыйдаБына салгыы барар гына ооньотуохха эмиэ сеп. Мин физкультура дъарыгын биэрэрим быыытынан араас ньыманы туттабын, оБо эт-хаан еттунэн эрчиллилээх, ей санаа еттунэн сайдыылаах буоларын ситиьэбин. Бу ооньууну саабыттан тутулуга суох ким баБар ооньуон сеп.

ДЪАРЫК

Темата:

«Ес ховооннорун кеметунэн хамсаныылаах «Сонор» оонньууну ыытыы»

Сыала: Улахан белех оболоругар ес ховооннорун туьанан хамсаныылаах «сонор» оонньууну уерэтии.

Соруктара:

- О5о толкуйдуур дьобурун сайыннарыы, туьайылары чицэтии, оонньууга интириэьи тардыы.
- Эт-хаан еттунэн эрчийии, оонньууга харабынан холоон керен, септеех хаамыылары тургэнник буларга уерэтии.
- Оонньууга ес ховооннорун миэстэтигэр септеехтук тутталлары ситиьии.
- Иллээх-эйэлээх буоларга иитии

Туттуллар тэриллэр: Сонор хонуута, экирэтээччигэ 38-40см кээмэйдээх икки ии, куотааччыга 25-30 см кээмэйдээх 5 о5о5о икилии ии. Тебе5е кэтэр «элиэ уонна чоппуускалар» бэргэьэлэрэ.

ДЪАРЫК ХААМЫЫТА

Оболоор, керуц эрэ, набаа да учугэй куех хонуу баар дии, онно куелэыйэ туьуеххэйиц эрэ.

- ❖ Бу кене суолунан айаннаахха (Ходьба на носках), оччо5о тийиэхпит.
- ❖ Аны кыталыктыы кынталдьыьан хаамаахха.(Ходьба с высоким подниманием колена вверх, одновременно помахивая руками).
- ❖ Дьиэрэцкэйдээн тэйиэххэ бег в(припрыжку).
- ❖ Куех хонуу устунан хааман дуобуйа тыынаахха.

Уеруубутун уллэстэн эрчиллэ туьуеххэйиц

- ❖ Уеруу(1- Поднять руки в стороны ладонями вверх; 2-исх. Пол.)
- ❖ Оьуор-дьар5аа туьэриэххэйиц (Узоры)
- ❖ Куех хонуубутугар кырачаан чоппуускалар кэлбиттэр. (ноги врозь руки вниз в стороны. 1-полуприсесть, одновременно взмахивая кистями рук вверх.2-исх.пол.)
- ❖ Элиэ кетер элиэтээбит.(Ноги вместе, руки в стороны. 1-2 наклоны туловища направо, налево).

ТААБЫРЫННАР

- ❖ Халлаацца кугас былаат тэлээрэ сылдьар уьу.
- ❖ Урдуктэн урдук баар уьу.
- ❖ Кельунурбэт куех ыа5айа баар уьу.
- ❖ Таьа таас, иьэ урун, ортото кьыыл кемус баар уьу.

Бу куех хонууга биьиги хамсаныылаах «Сонор» оонньууну оонньуохпут, «Элиэ уонна чоппуускалар» оруолларыгар киирэбит (Тебе5е кэтэр «элиэ уонна чоппуускалар» бэргэьэлэрин кэтии). Оонньуохпут иннинэ сорудахтары биэрэбин, бары бол5ойон дуоска диэки керевут.

- ❖ **1сорудах**-хас хаамыынан уца диэки турар ньыкаа 1 кэрчиккэ тийиьэй?
- ❖ **2сорудах**- сонордьут хас хаамыыны оцордо5уна хацас турар ньыкааны тутуой?
- ❖ **3сорудах**- сонордьут хайа хайысханан барда5ына (уца дуу, хацас дуу) элбэх куотааччыны тутуой?
- ❖ **4сорудах** -сонордьут хас хаамыынан инники турар ньыкаалары ситиьэй?

Чэйиц эрэ, оонньуубутун саБалыхха, оонньуубут аата «Элиэ уонна чоппуускалар» куех хонуубутугар чоппуускалар абаан чуопчаара сылдыбыттар. Уеьээ мэцэ халлаацца элиэ кетер элиэтээбит уонна маннык сацалаах буолбут: - Кунум буолла, куенэБим таБыста, куерэгэйим ыллаата.

- ❖ **1хаамыы** – чоппуускалар : ДоБор доБорун алдьархайга хаалларбат, бары куотуоБуц! - **элиэ:** БаБалаах маска да ыттар, тутаттыам.
- ❖ **2хаамыы** – чоппуускалар:Уулаах балык быстыбат, ойуурдаах куобах охтубат, дьонноох кьи тутайбат.
- ❖ **элиэ:** Икки куобаБы экиретиэц, хайатын да тутуоц суоБа,биирдии-биирдии тутуохха
- ❖ **3 хаамыы** - чоппуускалар: Сугэ кыайбатаБын, субэ кыайар. Бэйэ-бэйэбиттэн ыраах куотуоБуц **элиэ:** УлэБэ тыл аБыйаБа учугэй, сацарбакка улэлээн син-биир тутаттыам
- ❖ **4 хаамыы** - чоппуускалар: Биир бэйэц биэс буолуоц суоБа - **элиэ:** Кутас кулугуттэн куттанар, куотан эриц , ситэттиэм
- ❖ **5 хаамыы** - чоппуускалар: Атас туьугар атах тостор, ыраах куотуоБуц.
- ❖ - **элиэ:** Ким улэлиир ол аьыыр, улэлээтэххэ эрэ аьыыр кьи буоллум, экиретиэххэ.

6 хаамы - чоппуускалар: Сацарыац иннинэ санаан кер, оцоруоц иннинэ толкуйдаа.

Толкуйдаан куотуо5уц.

элиэ: Сылдыбыт сыыыы булар, биир чоппууска миэнэ.

7 хаамы - чоппуускалар: Сэнээбиккиттэн сэттэ5ин ылаайа5ын, биьиги хаьайыммыт тахсан тоскун биэриэ - **элиэ:** Отонноотоххо оцоойук да туолар.

8 хаамы - чоппуускалар: Кырдыа5астан субэтин, эдэртэн эйэтин ыл. Убайбыт субэлиирин курдук ткуотуо5уц.

- **элиэ:** Эрдэ турбут чыычаах тумсун соттор, хойут турбут чыычаах хара5ын хастар, ситэттиэм.

9 хаамы- чоппуускалар. Бырааттыылартан эьэ да куттанар, бары куотуо5уц.

элиэ: Баскынан тур, атаххынан тур. Син- биир тутаттыам.

10хаамы—чоппуускалар: Сатабыллаах саьыл са5алаах, ейдеен, толкуйдаан туьуеххэ.

элиэ: Элэйбити элиэ сиир, быралыйбыты бырдах сиир.

11 хаамы – чоппуускалар. Киьи тыла- ох. Толкуйдаан иннибит диэки ойдубут.

элиэ: Муора уута миэхэ тобукпунан, халлаан хабар5абынан.

12 хаамы - Чоппуускалар : Киьиргээццин кирсиц быст

элиэ: Утэьэм туолла, чабыча5ым таьымнаата.

13 хаамы - чоппуускалар: Тиэтэйбит сыар5а сыыр анныгар хаалар.

элиэ: эрбэх урдугэр сэттэтэ эргийэр- диэн миигин этэн эрдэхтэрэ, ыксыахха.

ДЪАРЫК ТЕМАТА

Булчут уонна Саха сирин кунду туулээх кыыллара

Сыала:

- Байанайдаах булчут туьунан ейдебулу ицэрии
- Саха сирин кунду туулээхтэри билэллэрин чицэтии.
- Тыл саппааьын байытыы.
- толкуйдуур дьоьурдарын сайыннарыы.
- бэйэ-бэйэьэ кемелеьерге, иллээх-эйэлээх буоларга иитии.
- тургэнник уонна сымсатык тутталларын сайыннарыы.

Саца тыллары билиьиннэрии, ейдетуу: Аар тайьа, нэлэмэн, кылааннаах.

Туттар тэриллэрэ: Сонор хонуута, сонордьут, 5 куотааччы (2киис, 2 тииц, 1 саьыл)-тебеьэ кэтэр бэргэьэлэр, 2- лии устуука тегуруктэр (ии).

ДЪАРЫК ХААМЫЫТА

- До5ордуу холбоьугу тутуохха, бэйэ-бэйэ5э мичээрбитин бэлэхтиэххэ. Харахпытын симтибит, уца еттун диэки эргийдибит, Харахпытын астыбыт Аар тай5а нэлэмэн сиригэр тийэн кэллибит .

- Ойуур иччитэ диэн кимий?

(Байанай), (Экрацца Байанай ойуута кестер)

Байанай- баай хара тыа бабылыга, булт иччитэ. Байанай олус аыныгас, быстар-охтор кэмцэ ереьултэ буолар. Соро5ор айыл5а5а харыстабыллаахтык сыьыаннаспат дьоццо булдуттан бэрсибэт. Ол иьин Байанайы ытыктыыр наада.

Байанайдаах булчут кинини ытыктыыр буолан, булдуттан бэрсэр.

- Чэйиц эрэ, о5олор, таабырынна таайыц эрэ, ким тургэнник таайбыт, сонордьут буолар.

- Тиит тирэхтээх тицсирики о5онньор баар уьу? *(тииц)*

- Сыьыыга сырбас баар уьу? *(саьыл)*

- Бугун эьиги Саха сирин кунду туулээх кыылара буола5ыт *(тебе5е аналлаах бэргэьэлэри кэтэллэр)*

Бары миэстэбитин булуо5уц.
Оонньоон керуе5уц.
Ооньюуну сонордыт са5алыыр:
**Хара тыам иччитэ Баай Байанай
тойон!**

Эйгиттэн кердеьен эрэбин
Саха ураацхай уол о5ото буоламмын
Бултуур уеруйэ5эр уерэнним.
Баай хара тыа булдуттан
Кунду кылааннаах кыыллартан
Уурэн а5ал эрэ, «Тойон эьэм»

-Тиицчээннэр:

Тииттэн-тииккэ ойуолаа,
Тэйиэккэлээн куотуохха.
Тохтоон туран хааллахха

Сонордыуппут тутуо5а

- Киисчээннэр:

Кунду туулээх саарба кыылбын
Кылааннаахай туулээхпин
Ойон-тэбэн биэрэбин
Сонордыуттан куотабын.

- **Саьыл:**

Албынныырбын себулуубу
Сэрэнээхтээн сылдыабын
Сонордьуттан куотаммын
Ситтэрбэтим буолуо мин.

- **Сонордьуппут туттабына:**

«Оо, Байанай тойон эьэбэр барба махталбын тиэрдэбин!»

«Байанайым тьеьугэр куннээх кунду туулээби бэристэ».

«Хапкааммар түбэспит кийим барахсан туутэ-еце учугэйэ»

*Тумуккэ, икки оонньуу кэнниттэн харахтары
аабан, суоттаан кыайыылаабы быьаарыы.*

ДЬЫЛ ХАННЫК КЭМЭЙ? – БОППУРУОСТААХ СОНОР ООНЬУУ

Сыала: *Дьыл кэмнэрин туьунан билиилэрин-керүүлэрин чицэтии, чуолкайдааьын.*

Ооньуу барыыта: Хас биирдии о5о5о кыьын, саас, сайын уонна куьуццу дьыл кэмнэрэ ойууламмыт карточкалары туцэтиллэр. Боппуруоска тургэнник карточкатын кердерен эппиэттээбит о5о биир хардыыны инники хаамар. Кыайан эппиэттээбэтэх о5о оннугар турар, хаампат. Сонор хонуутун инники тахсыбыт о5о кыайыылаа5ынан буолар.

- ❖ Ньургубун сибэки хаьан тылларый?
- ❖ Сэбирдэх ханнык кэмцэ сабарарый?
- ❖ Оттуур кэм хаьан буоларый?
- ❖ Куобах хаьан мацхайарый?
- ❖ Дьыл ханнык кэмигэр ку-хаас итии дойдуга кетеруй?
- ❖ кэ5э хаьан этэрий?
- ❖ Отону хаьан хомуйа5ытый?
- ❖ Эьэ ханнык кэмцэ утуйарый?

- ❖ кустук ханнык кэмцэ тахсарый?
- ❖ Дьукээбил ханнык дьыл кэмигэр дьиримниирый?
- ❖ Бааьына5а бурдук хаьан буьарый?
- ❖ Саха бырааьынньыга ыьыах хаьан буоларый?
- ❖ Тацха ханнык дьыл кэмигэр буоларый?
- ❖ О5о кемускэлин кунэ хаьан буоларый?
- ❖ Туллуктар ханнык дьыл кэмигэр кэлэллэрий?
- ❖ Сир дойду ханнык дьыл кэмигэр ке5ерер?
- ❖ Ханнык дьыл кэмигэр дьоннор муцхалыылларый?
- ❖ О5уруот аьын ханнык дьыл кэмигэр хомуйалларый?
- ❖ Уен-кейуур ханнык кэмцэ утуйар?

ДЪАРЫК

Темата: «Сонордъут уонна куобахтар»

Сыала: Сонор оонньуу нецуге оҕолору ыстанар уеруйэхтэрин сайыннарыы.

Соруктара:

- ❖ Оҕо толкуйдуур дьобурун сайыннарыы, туһайылары чицэтии, оонньууга интириэһи тардыы.
- ❖ Эт-хаан еттунэн, атах былчыцнарын эрчийии.
- ❖ Оонньууга хараһынан холоон керен, септеех хаамыылары тургэнник буларга уерэтии.
- ❖ Бэйэ-бэйэһэ кемелеьерге, добордуу сыһыацца иитии.

Туттуллар тэриллэр: Сонор хонуута, икки улахан диаметрдаах круг, куотааччыларга куобах мааскалара.

Оонньуу быһаарыыта: Сонордъут икки кругтаах, онтон куобахтар ыстанан куоталлар. Сонордъут ситэн кэлэн, круг кытыытыгар туран, илиитин уунан тийдэһинэ куобаһы тутар. Тутуллубут куобах хамсаабакка туран хаалар, атастара ыстанан кэлэн таарыйдахтарына салгыы ыстанан барар.

ДЪАРЫК ХААМЫЫТА

Иит. О5олоор, бугун биьиги бу куех хонууга мустаммыт, илиилэртэн ылсыьан тегуруччу туруо5уц. До5ордуу сыьыаммытын ессе кууьурдэн, хобьооммутун аа5ыа5ыц.

До5ордуу дьоццо
Ыарахан да чэпчиир,
Ыраах да чугаьыыр
Ким до5ордоох,
Ол дьоллоох.

Чэйиц, эрэ, таабырынна таайсыа5ыц.

- ❖ «Еруутун ургуук, куруутун куттас баар уьу.» (куобах)
- ❖ «Сыьыыга сырбас баар уьу». (Куобах)

Иит. О5олоор, бугун биьиги бары куобахтар буолабыт. (куобах мааскаларын кэтэллэр) Бу оонньууга сонордьут буолар о5ону талыахпыт. Ким тургэнник боппуруостарга эппиэттээбит, кини булчут буолар.

- ❖ Күобак туох кыылай? тугунан абылыктанарый? (*Дьиикэй кыыл, отунан-маьынан абылыктанар*)
- ❖ Ецун ханнык дьыл кэмигэр уларытарый? (*кыьын-мацан, сайын-бороц*)
- ❖ Булчуттар тугунан бултууларый? (*туьах, сохсо, саанан*)
- ❖ күобак тириититтэн тугу дьоннор туьаналларый? (*тириитинэн утулук, бэргэьэ тигэллэр*)

Бары миэстэбитин булуоуц , оонньоон керуеуц.

Ооньюуну сабалыах иннинэ сэрэбэйдэьэллэр. Ким таайбыт, ол сабалыыр.

Ооньюуну күобахтар сабалыыллар, уочаратынан биирдии ыстаныыны оцороллор. Салгыы булчут кругун сыьыары тутан хардыы оцорор. Ол курдук уочаратынан туьэн, күобахтары туттаттыыр. Бутэьиккэ очколарын ааьыы. Бу ооньюуну икки хамаандаьа онньоттоххо ким кыайбытын, хас харах тийбэтин, ким хайдах оонньоото, бэйэ- бэйэьэ кемелеууну ыйыталаьыы.

**СОНОР ООНЬУУГА
ХОМУУРУНЬУК**